

A lelkészképzésről – szokatlan módon

1. Történeti visszapillantás

Az emlékezet határán 4+2 éves volt a teljeskörű lelkészképzés. A szent nyelvekkel alig kellett a teológiai oktatás keretei között foglalkozni. A latin érettségi teljesen természetes volt. Humán gimnáziumban a görög kötelező, a héber fakultatív tantárgy volt. Legátusként görög, vagy görög-német Újszövetséget több helyen is láttam idős lelkészek könyvtárában. Héber Bibliára nem emlékezem.

A felvétel során a színjelesnél gyengébb tanulót csak egészen kivételes esetben engedték beiratkozni. A négy év teológiai tanulmányokból kettőt, néha hármat is lehetett külföldi egyetemen végezni. A tanulak beszámítását nyilván rugalmasan oldották meg. Az V–VI. év az aktív segédlelkészség ideje volt (esetleg külföldön). A gyakorlati tudnivalókat ekkor kellett elsajátítani, és vizsgázni is kellett ezekből.

Az 1930-as évektől kezdve több hullámban indult vita a lelkészképzés reformjáról. Az 1940-es évektől nulladik év került a képzés elé: heti öt héber, öt görög és három latin órával. Ugyanis a középiskolából eltűntek a klasszikus nyelvek.

Az 1960–70-es években erőtlén és végre nem hajtott kezdeményezés volt a 3x2 éves képzés kialakítása: katekéta-képzés, igehirdető-képzés és egyházi vezetőképzés állt volna az egyes harmadok középpontjában. A rendszerváltás előtt pedig csak óvatosan, utána egyre bátrabban folytatódott a lelkészképzés reformja. Ezt jó esetben az egyes teológiai tanintézetek végezték – saját belátásuk szerint. Arra is volt példa, hogy egy-egy tanszék a saját hatáskörében reformált.

Tudomásom szerint sem a zsinat, sem az egyházkerületek nem foglalkoztak, vagy alig foglalkoztak az oktatóndó törzsanyaggal, és pedig azért, mert az egyetemi autonómia tiszteletben tartására hivatkoztak. Hogy ennek milyen következményei lesznek, vagy lehetnek, majd az idő fogja megmutatni.

2. A szent tudományok

Mi van és mi maradt meg belőlük? A bibliikum tartja magát. Bár a hírek szerint vannak olyan teológiáink, ahol törölték a hebraicum és a graecum szigorlatát (Pápán még megvan). Az egyházzene oktatása bő két évtizede lett áldozata a zenepedagógiai maximalizmusnak. Az adott órakeretben nem lehet megtanulni sem a harmónium-, sem pedig az orgonajátékot. A következtetés ez lett: ne tanítsunk zenét! Kellenek a bibliai nyelvek? Megtanulják a hallgatók a Biblia kurzív olvasását? Következtetés: úgy tűnik, hogy az exegézis, bevetéstan, bibliai teológia oktatása rendben van. Vajon tényleg rendben is van?

A rendszeres teológiából már az 1930-as évek során eltűnt a polemika és az apologetika. A két félév bevezetése (prolegomena), négy félév dogmatika, négy félév etika sokáig tartotta magát. A rendszerváltás éveiben nagyon jó tankönyvek is megjelentek hozzájuk. Számomra kérdés, hogy a megfelelő filozófiai alapozás nélkül mi rögzül meg ifjú szolgatársainkban?

A historicum mindig osztottan jelentkezett. Mindegyik tudományterület külön oktatja a maga történetét: a dogmatörténetet, a missziótörténetet, a poimenika történetét, a homiletika történetét, a kateketika történetét stb. Az enyhén eltérő hangsúlyok talán még biztosítják az átjárhatóságot az egyes teológiák között. De vajon jellemző-e, hogy

a diákok élnek az átjárhatósággal? Pápáról, úgy látom, a „kipontozódottak” keresnek „új hazá”-t, és nem térnek vissza eredeti anyaintézetükbe.

A gyakorlati teológia dinamikusan fejlődött az utóbbi negyedszázadban. A strassburgi egyetem protestáns gyakorlati teológiai tanszéke a következő gyakorlati teológiai tudományokat oktatja: kommunikáció, homiletika (elvi, alaki, gyakorlat), poimenika, oikodomika (egyházépítéstan), liturgika, egyházzene, diakonika, katekétika (történeti, elvi, gyakorlat), misszió és evangélizációtan, ekléziasztika (az egyházsociológia egyik változata) és kibernetika (egyházigazgatástan, benne az egyházjoggal). Részleteiben nem ismerem a hazai, illetve a Kárpát-medencei intézeteink gyakorlati teológiai kínálatát.

Itt kezdődhet a vita. Biztos, hogy ezeket kell tanítani, tanulni ma is? Az oktatásnak minden szakterületen az az egyik legnagyobb gondja, hogy most azt kellene tanítani a diákoknak, amire harminc év múlva is szükségük lesz. Ugyanakkor, ha az iskola őszinte önmagához, akkor bevallja: fogalma sincs arról, hogy mire lesz szüksége a most tanuló diáknak harminc év múlva. Tényleg: mire lesz szüksége 2041-ben a magyar református lelkésznek?

A vita másik ága más érzékenységeket érint. Ezekben a kérdésekben – most már egyházon belül, a teológia tudományára tekintve – ki illetékes dönteni? A felelős fenntartó testület? A tudomány kimondott, ki nem mondott, kritikus kérdése így hangzana: Azok döntsenek, akik maguk nem értenek hozzá? A testület a teológiai oktatás elefántcsonttornyát bírálja: Azok döntenek, akik nem élnek benne az egyház lüktető feszültségeinek a valóságában? Mindegyik fél elmondja a magáét. Mindegyik fél meg van győződve a maga igazáról. Mindegyik fél látja, hogy nem fogja meggyőzni a másikat. Akkor kell hazamenni és folytatni ott, ahol a vita előtt abbahagytuk. Valóban ennyire reménytelen és kilátástalan ez a helyzet?

3. A lelkésszé válás

Amikor legátus voltam, a fogadó gyülekezetek lelkipásztorai rendre azzal biztattak: Tanulj meg mindent, amit Pesten tanítanak. (Akkor csak a budapesti és a debreceni teológia fogadta a diákokat.) Majd rájössz, hogy annak a többszörösét is meg kell majd tanulnod. De lelkésszé akkor leszel, ha elvállalod ezt az életformát! Igaz, hogy lelkipásztor édesapám korán meghalt, még 12 éves sem voltam, de a tanítást értettem. Igyekeztem vállalni a szolgálatot és a vele járó életformát.

Az életformát évszázados elvárásrendszer határozta meg: a pásztor együtt él a nyájával jóban, rosszban. A szórványokban és a gondozott („beszolgált”) gyülekezetben nyilván nem; a lelkészházaspárok esetében az egyik természetesen nem lakik a gyülekezetének parókiáján; és itt érünk a kritikus határhoz: a lelkész a városi (saját) lakásából kijár a gyülekezeteibe. A lassú leépülés itt leépítéste változik. Továbbá: a lelkész természetesen ne legyen túlvilági, de ne legyen túl világi sem. Legyen modern és legyen konzervatív. Őrizzen minden hagyományt változatlanul és vezessen be minél több újítást.

A lelki és szellemi fejlődés kellőképpen szabályozott a keresztségtől a diplomavizsgáig. A lelkészi szolgálat szintén elfogadhatóan szabályozott. De a kettő közti átmenet, nevezzük így: a lelkésszé válás, súlyos, nyitott kérdés.

A zárt közösségek (falusi és városi gyülekezet, a kollégiumok, az egyházmegyei és egyházkerületi lelkészdinasztiák) évszázadokon keresztül mindig kiszemelték, szemmel tartották és segítették is a lelkészjelölteket. A kollégiumi rendszerben minden teológiai

tanár ismerte a gyereketet tízéves kisgimnazista koruktól (e fiúból pap lesz...). A lelkészek (talán a lelkészlányok is?) számon tartották a jövőt. Mind az egyházi törvényalkotás, mind a joggyakorlat rábizta automatizmusokra ezt a folyamatot (is).

Az 1970–1980-as évek lelkészi létszámihiányos mélypontja jelezte: valamit tenni kellene. Valahol az érettségi előtt (vagy után) pótolni kellene az elmaradt konfirmációt; egy (két) év várakozás után következhet a teológiai oktatásra jelentkező ifjú felvétele; a 6. félévtől kezdődjék az exmisszió, esetleg úgy, hogy a lelkészjelölt ne legyen 10–20 km-rel távolabb a principálistól. A hagyományos lelkésszé válás így már elképzelhetővé válna.

1992-ben a zsinat hozott egy határozatot a teológiákról. Az akkreditáció felől érkezett finom jelzés ez volt: az Egyház legfelső szerve nyilvánítsa ki, hogy mit kell tanítani, legalább hány tanszéket kell szervezni. Megfogalmaztuk. De megfogalmaztuk azt is, hogy a lelkészsképesítő bizottságnak találkoznia kell a jelöltekkel a felvételi vizsgán, a minősítőn, az alapvizsgán, majd az I. és II. lelkészképző vizsgán, hogy legyen módja felelősen dönteni a lelkészi minősítés, a lelkésszé nyilvánítás dolgában.

Először megszűnt az alapvizsga, mert a teológiák saját hatáskörükben törölték azt. A minősítés egyre inkább formálisra vált. Az állami felsőoktatás törölte a felvételi vizsgát: legfeljebb alkalmassági vizsgát lehet tartani. De hol vannak a kritériumok, különösen is az egységes kritériumok a lelkészi alkalmasságra vonatkozóan? Legfrissebben sikeresen töröltük a II. lelkészi vizsgát.

A zsinati határozat ismertségéhez és elfogadottságához egyetlen adalékot szeretnék fűzni. A 90-es évek derekán, egy alkalommal teológiai tanárokkal beszélgettünk. Hiányolták az egyház felelősségét a lelkésszé válási folyamatban. Fejből, emlékezetből idézem a fent említett határozatot. A válaszok erre a következők voltak: Ezt a határozatot nem ismerjük. Ezt a határozatot a mi teológiánkra senki nem küldte meg. Milyen alapon hoz a zsinat határozatot egy autonóm felsőoktatási intézményre nézve? Csendesen csak ennyit feleltem: A *Református Egyház* hivatalos lapban jelent meg a határozat. A zsinat egyébként deklaráltan egyházunk legfőbb törvényhozó és intézkedő testülete.

Ismereteim szerint hasonló belső gondokkal birkóznak az orvosi, az ügyvédi, a tanári és még jó néhány képesítés felett gondolkodó illetékesek.

Református egyházunk történelme azt tanúsítja, hogy előbb vagy utóbb mindig megtaláltuk a hagyományos és az adott kortársi kihívások közötti arany középutat. Megtaláltuk, mert kerestük. A bevezetéséhez is megvolt a szükséges és elégséges végrehajtható erőnk. A kérdések önmaguktól is feltehetőek.

4. Egységes lelkészi oklevél?

Mielőtt bárki félreértene: nem a magyarországi zsinat által elhatározott, 2011 őszétől bevezetendő egy és egységes lelkészi vizsgát kritizálnám. Akkor sem, ha netán ráférne egy kis szakmai, teológiai és történelmi bírálat. Az eddigi egységes oklevél fenntartását, megtartását két tekintetben is fessegeti az idő. A nyomorúságossal kezdem, és az elegánsabbal folytatnám.

Ismereteim szerint nem készült kimutatás a teológiákra felvett hallgatók érettségi bizonyítványának átlagáról. Az 1910–1920-as évektől napjainkig – többek szerint – erőteljesen hanyatlani látszik a teológiákra jelentkezők szellemi teljesítőképessége. Lehet, hogy volt, vagy van ilyen kimutatás, de szerzője gondosan titkolja ezt. Jóval rendszerváltás előtt hallottam egy legátusunktól, amikor a bizonyítványa felől érdeklődtem, s ő így válaszolt: Szégyellem, hogy jeles az indexem. Én kitűnően érettségiztem. Há-

rom évfolyamtársam ugyanabból a gimnáziumból jött elégséges eredménnyel. Ők is jeles tanulók. Nem ellenőriztem állítását. Lehet, hogy a diáktársak később érő típusok voltak. De nem tűnt kizárhatónak az akkori jelzés. Mit is ér tehát a „jeles” egy-egy intézményben?

Nincsenek statisztikáink azokról, akik a „kipontozódás” miatt hagyták abba teológiai tanulmányaikat. Vagy ha vannak is, ezekkel sem dicsekszünk. Mi, pápaiak sem. A kreditrendszer „előnye” az, hogy a diákot nem kell eltanácsolni, vagy minősítő határozattal kizárni. Tudniillik elfogynak a lehetőségei. Akik másik intézetben kezdik újra tanulmányaikat, többségükben előbb-utóbb hasonló sorsra jutnak. Jelentős számú hallgató nem kap diplomát a nyelvvizsga hiánya miatt. A teljes felsőoktatás közel egyharmada. Nem valószínű, hogy nálunk sokkal jobb az arány.

Egy gimnáziumban is, a teológián is tanító tanártól hallottam: A gimnáziumi osztály padjaiban ott ülnek velem szemben a kitűnők is és az elégségesek is. A teológiai évfolyamon nem ülnek velem szemben a kitűnők. A normatív finanszírozás átka ez?

A lelkészi „mesterség”-ben nyilván csak átvették eleink a kisiparból ismert szóhasználatot. Ott ismerték az inast, a segédet és a mestert. Nem lett mindenki mester. Volt, aki élete végéig segéd maradt, öreg segéd. Nálunk is volt segédlelkész és lelkész. (A rabbiképzőben van rabbi és főrabbi.)

Voltak, vannak és lesznek áldott lelkű, kimondottan jó empátikus, és talán még jó megszólalási adottsággal rendelkező teológusok, akik egyik vagy másik tudományterületen soha nem fognak elérni egyetemi színvonalat. Két lehetőségük marad a teológiai áknak: vagy becsukják fél szemüket és kiadják a diplomát a hallgatónak, majd pedig az Egységes Lelkészképesítő Bizottság kiadja nekik az egységes lelkészi oklevelet. Vagy pedig a felvettek töredéke kap diplomát és azt követően oklevelet. Véleményem szerint igazán szükség lenne néhány öreg segédre. Ehhez viszont valósággá kellene válnia annak, hogy megváltozzék a lelkészi munka szervező elve. A helyi gyülekezet mindenhatóságát váltsuk fel a kistérségi vagy a korábbi lelkészi kisköri alapegység mint szolgálati alapegység fogalmával. A régi tanyai tanító néni osztatlan osztályokkal is pedagógus volt. A nagyobb iskolák néhány tucat tanára, tanárnője úgyszintén. Csak mindegyiket másként kellett/kell szervezni. A falusi körzetorvos is orvos. A klinika bő félszáz orvosa is orvos. De mindegyik munkát másképpen kell végezni.

Ha jól meggondoljuk, az első kihívások már az ajtó előtt kopogtatnak. Vagy már dübörögnek? Körzeti összevont iskola, négy falu négy lelkészhez tartozó diákjai. A négy lelkész járjon be, és tanítsa külön 7–15 gyermekét, vagy egy valaki (ld. később: egy vallásoktató lelkész?) tanítsa valamennyit? Vagy: egy-egy kórházban 10–15 gyülekezet betegei is fekszenek. Látogassa őket a saját papjuk, vagy látogassa őket egy lelkigondozó vagy éppen kórház-lelkigondozó szaklelkész?

Félreértés ne essék, most nem törvénytervezetet fogalmaznék meg. Nem paragrafusokat, jogosítványokat keresnék. Gondolkozunk. Tanácskozunk. De vegyük észre, híveink többsége rég túl van azon, hogy a hagyományos parókiális rendszerben gondolkodjon. Mi pedig még erőltetnénk. A kérdés kezelése egy sereg teológiai-tudományos kérdést vet fel. Ez talán a mi asztalunk. Felvetne egy sor oktatásszervezési kérdést. Ezt is vállalhatnánk. Felvet egy sereg egyházzervezési kérdést. Ehhez bölcs döntések sora és egyetértő, fegyelmezett végrehajtási engedelmesség, illetve akarat szükséges. Ezt vajon ki vállalná?

Az egységes (és egyetlen) lelkészi oklevél másik irányú megkérdőjelezése már inkább a jövő felé mutatna. Az egyetemek kialakulásakor négy klasszikus fakultást szer-

veztek: orvosi, jogi, filozófiai és teológiai fakultást. A műszaki felsőoktatás jóval később szerveződött. Leghamarabb a filozófiai ág nyílt szét a bölcsészstudományok megannyi ágára. Az általános alapvetését meg sem őrizte. Az orvosi és a jogi kar ad egy alapvető képesítést: med. univ, illetve általános jogász, és ezeket a szakvizsgák sorozatával lehet, illetve kell kiegészíteni. Nálunk és a többi felekezetenél is megmaradt az általános lelkész. Lehet másoddiplomát szerezni, de a rendszert még nem állítottuk fel. Pedig nyilvánvalóan szükség lenne lelkigondozó szaklelkészre, hitoktató vagy vallásoktató szaklelkészre, missziói szaklelkészre, egyházjogász szaklelkészre, diakóniai szaklelkészre, egyházi közgazdász szaklelkészre, szociális szervező szaklelkészre, könyvtáros szaklelkészre stb. A sorozatot szűkíthetjük-bővíthetjük tetszés szerint.

Tudom az ellenérvet: a lelkész maradjon lelkész, a „világi” mesterségeket pedig bízzuk magasan kvalifikált és jól megfizetett világi szakemberekre. Meggyőződésem, hogy így soha nem működött a református egyház, és nem is fog így működni. Az egyház a maga embereit (kádereit!) képezte ki a speciális feladatokra. A szorosan vett lelkészi szükségleten felül képezett teológiai ismeretekkel bíró, elkötelezett fiatalokat, akiket aztán további szakmákra oktattott, és pedig azzal a meggyőződéssel, hogy az így felkészített ifjak minden erejükkel egyházuk javát fogják szolgálni. A hazai katonai főiskolák legújabbban csak a hivatásos szolgálatot vállaló fiatalokat veszik fel, akik ettől kezdve katonai parancsra tanulnak. A világ fiai már megint eszesebbek, mint a világosság fiai!

De van egy másik, egy valóban szakmai szempont is. Az asztma-allergológus szakorvosnak szüksége van az általános orvosi alapismeretekre. Az ügyészi vizsgára csak azt bocsátják, aki sikerrel befejezte jogi tanulmányait.

Megfelelő teológiai ismeretek nélkül világi lelkigondozó? Az egyház titkának, lényegének ismerete nélkül missziói vagy diakóniai menedzsment? Másképp végzi munkáját a vallástanár, másként a lelkipásztor és vallástanár, és ismét máshogyan a vallásoktató szaklelkész. A különbség a belső elkötelezettségben van. Ha úgy tetszik: éppen a leglényegesebb kérdésben.

A teológiai végzettség zárt, lezárt pálya a jelenlegi rendszerben. Kitérni innen lehet, elmenni is lehet, de fejlődni alig. Lehet, hogy itt (is) keresnünk kell annak okát: miért nem jelentkeznek hozzánk a jobbak, a kitérők? Jó néhány lelkészi állás betöltésénél, esetleg egyházi tisztségre való választásnál segítséget jelentene a gyülekezetnek, illetve a választó közösségnek, hogy a választandó lelkésznek ilyen meg ilyen vagy több szaklelkészi képesítése is van.

A felvetésnél természetesen meg kell vizsgálni: lenne-e kereslet ilyen jellegű (tovább)képzésre, kivált fizetőképes kereslet. Hogy régóta volna rá és még sokáig lesz rá szükség, abban biztos vagyok. Nincsenek illuzióim, de hiszem, hogy vannak, lehetnek álmaim. Jóel próféta szerint ez épp a vének dolga (2,28). Ha elindulnánk ezen az úton, ha Isten erőt, egészséget és elmét ad hozzá, szívesen segíték az új rendszer felépítésében.

Köszönöm megtisztelő figyelmeteket!

**Márkus Mihály,
Pápa**